

Kübler

Optuženi general-potpukovnik Josef Kübler, sin uglednog Münchenskog liječnika, generalštabni oficir koji je vršio odgovorne dužnosti i u generalštabu Jugoistoka i u štabu opunomoćenog komandanta Srbije, od siječnja 1943. general-major, a potom komandant 118. divizije i korpusne grupe Kübler na sremskom frontu, izišao je pred vojni sud poslije Neudholdta.

— Bio sam oficir u dva rata, i znam kako treba postupati sa zarobljenicima — reći će odmah i dodati: — Nas dva brata se nalazimo u vašim zatvorima i vjerujem da ćete biti milostivi.

Isljednik mu je 1946. godine rekao kako će mnogo ovisiti o njegovom držanju, ali, zapravo, više se ništa nije dalo izmijeniti, jer sve što je trebao učiniti — već je u ratu učinio. Dovde je stigao kroz more krvi.

Bojao se procesa. Reći će: ne zbog toga što bi on sâm bio upleten u zločin, što bi bio na bilo koji način odgovoran za zločin, nego — objašnjavao je — što je Jugoslavija prvi put uzela svoju sudbinu u svoje ruke i što su, prvi put u povijesti, časnici njenog okupatora sjeli na jugoslavensku optuženičku klupu...

O tome je govorio prije nego što je izišao pred sudsko vijeće kapetana JA dra Vuke Gozze Gučetića. A sada je, na prva pitanja, rekao da je optužnicu dobio u prijevodu, da je sve razumio i da se ne osjeća krivim, da je profesionalni vojnik, da ima »negdje u Njemačkoj« kćerku, da je za vrijeme rata protiv Poljske boravio u Belgiji, a u pohodu na Zapad i na Balkan daje sudjelovao kao oficir u generalštabu 12. armije feldmaršala Lista.

— Kad su Jugoslavija i Grčka okupirane, jeste li ostali u Listovom generalštabu?

— U studenom 1941. sam iz Soluna krenuo na Krim za šefa štaba 142. korpusa. U Bukureštu me zaustavila depeša iz Vrhovne komande: upućen sam u Beograd za šefa štaba zapovjednika Srbije. Mislim da sam u Beograd stigao 4. ili 5. prosinca 1941. A već 25. prosinca sam premješten u 59. planinski korpus u Staljino, na Istočnom frontu. S tim sam korpusom sudjelovao u pohodu na Kavkaz.

— Do kada ste bili na teritoriju Sovjetskog Saveza?

— Do siječnja 1943. Tada sam pozvan u Njemačku, dobio sam generalski čin i početkom travnja sam upućen u Bosnu na dužnost komandanta 118. lovačke divizije. — To je ona divizija kojom je do 14. ožujka 1943. komandovao drugooptuženi general Fortner, reorganizirana 718. divizija. Kübler je od Fortnera dužnost preuzeo 14. ožujka 1943. Tada je diviziju za osiguranje reorganizirao u lovačku diviziju, specijalno namijenjenu za veliku predstojeću operaciju protiv Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba NOV Jugoslavije. Kübler je divizijom komandovao do jeseni 1944, a onda je dobio čin general-potpukovnika i postao komandant korpusne grupe Kübler (1. brdska, 118. i divizija Stephan).

— Možete li navesti točan raspored vaših trupa za vrijeme operacije »Schwarz«?

— Rado, ako se svega sjetim — osmjehnuo se samozadovoljno: — A sjećanje mi je dobro.

— Dakle, gdje su jedinice vaše divizije u svibnju 1943?

— Nastupale su iz konjičke i sarajevske baze prema Foči. Sjeverna grupa je zaposjela područje Kalinovika. Iz Foče smo nadirali prema Tari i Pivi. Potčinjena mi je i 4. hrvatska lovačka brigada: ona nastupa prema Celebiću. Tom brigadom je komandovao pukovnik Kašić.

— A vaši pukovi?

— Pod komandom majora Annackera 738. puk nastupa iz Konjica u pravcu Gackog. A 750. pod komandom pukovnika

Tribukeita, koji je nešto zakasnio zbog bolesti, nastupa tž Foče prema Tari.

— Znete li raspored Annackerovih bataljona?

— Borbena grupa Annacker je potčinjena generalu Phlebsu, koji je rukovodio južnim sektorom. Pozicije su često mijenjane, ovisno o dinamici operacije.

— Sjećate li se pojedinih faza?

— Od Foče u pravcu Pive i Tare nastupa 750. puk. Na istom pravcu je, prema Čelebiću, nastupala i Kašićeva 4. brigada, koja je tamo pretrpjela poraz. Partizani su 4. lovačku brigadu odbacili od Čelebića i tukli kod Trovrha i Huma. Tada sam glavninu svojih snaga koncentrirao na tom pravcu i ponovo krenuo na Čelebić. Imao sam dojam da partizani pregrupiravaju snage usmjerene na zapad i za nas se pokazala vrlo opasnom mogućnost njihovog proboja na Sutjesku u prostor Tjentišta.

— Gdje je za to vrijeme 738. puk?

— Dva su bataljona bila kod mene: jedan nastupa k ušću Pive i Tare, a drugi na desnom krilu, zapadno od Tjentišta. Kao što sam rekao: treći bataljon s pukovskim štabom, borbena grupa Annacker, potčinjen je generalu Phlebsu, iako sam se ja bio usprotivio.

— Znete li gdje se taj bataljon nalazio?

— Partizani su ga opkolili kod Mratinja. — Ni štab puka ni ja nismo mogli s tim bataljonom uspostaviti vezu. Morao sam se odreći pomoći tih snaga.

— Kad su se partizani, izbivši od Mratinja na Vučevo, pa onda na Sutjesku, probili preko Tjentišta, što se dogodilo s dijelovima 738. puka?

— Bilo bi najbolje, gospodine predsjedniče, da ja, uz vaše odobrenje, na karti ucrtam položaj.

Dr Vuko Gozze Gučetić traži od vojnog tužioca sekciju razmjera 1:100.000. Ostrić je već imao kartu pred sobom: na njoj je pratio izlaganja optuženog generala. Kübler sve to vrijeme želi ostaviti dojam čovjeka koji nastoji, saopćavajući svoja zapamćenja, biti koristan. Onu toliko poznatu suzdržanost optuženičke stolice, ono stalno zatvaranje u sebe, skrivanje izletima u nebitno,

pokušava zamijeniti vojničkom srdačnošću; on je, reći će, »samo imao nesreću« da rukovodi »u vojsci koja je izgubila rat«.

Geografija područja na kojem je vođena najkrvavija bitka narodnooslobodilačkog rata dobro mu je poznata. Gledajući kartu, brzo govori:

— Moje desno krilo, major Strecker, 3. bataljon 750. puka, ostalo je na Ozrenu i Krekovima. Tamošnji planinski prevoj je zaposjeo i jedan bataljon 738. puka i jedan, meni potčinjen, bataljon 717. divizije. Odatle se front produžuje preko Sutjeske na Drinu i dalje do Čelebića. Štab 738. puka (major Annacker) koji je trebao nadirati iz Gacka, potčinjen je, što već rekoh, Phlebsu, zajedno sa štapskim jedinicama, dijelovima puka Brandenburg (ranije potčinjenim komandantu 738. puka) i sa bataljonom Lerch. Situacija kod neprijatelja: težište udara i proboja kod Tjentišta i nešto južnije od Tjentišta, dakle ne na mom, nego na sektoru »Prinz Eugen« divizije. Partizani su svoj proboj štitili snažnim napadima svog desnog krila na moje desno krilo, a isto tako i napadima svog lijevog krila na snage generala Phlebsa. Phlebs nije stigao na vrijeme i partizani su se probili.

— Znete li da su se partizani probijali u nekoliko ešalona?

— Znam da su najteže borbe vezane za dolinu Sutjeske.

Dr Gučetić podsjeća Küblera:

— Partizani se probijaju po ešalonima. Kad su prošla dva prva ešalona, dvije divizije, jedna za drugom, razbijen je u dolini Sutjeske jedan bataljon »Prinz Eugen« divizije, onaj koji se nalazio ispred položaja vaših snaga. Onda tek izbija treći partizanski ešalon sa Centralnom bolnicom u kojoj je bilo nekoliko tisuća ranjenika. Taj ešalon se nije uspio probiti: već ste bili u međuvremenu zatvorili prolaz i iskopali rovove na Zelengori. Jedinice koje su držale položaje kod Tjentišta, južno i sjeverno od Tjentišta, izvršile su pokolj ranjenika. Imamo vrlo velik broj svjedočenja o tome. Neki svjedoci kažu da su tu bile vaše jedinice, znadu to zbog oznaka (hrastov list), a drugi kažu da su vidjeli SS jedinice. I jedni i drugi su u pravu, jer upravo tu je granični sektor vaših i Phlebsovih bataljona. Masakr nad

ranjenicima je bio strašan, to znadete. Da li ste vi ikad izdali nalog za ubijanje ranjenika?

— Ja sam vrlo pažljivo pratio razvoj situacije na svim položajima, ali ni jednom nisam primio izvještaj da bi se tu nalazili ranjenici, niti daje itko vidio uobičajene oznake za vojne bolnice. Nije bilo pokušaja da se preko parlamentaraca povedu pregovori o spasavanju tih ranjenika o kojima vi govorite. A što se tiče naredbe, uopće ne dolazi u obzir da bih takvo šta naredio.

— Treća partizanska divizija pod komandom Save Kovačevića probijala se s Centralnom bolnicom i stigla je do Tjentišta i Suhe. Tada je u prvom jurišu poginuo komandant divizije. Divizija se nije probila. Nad ranjenicima je izvršen masakr.

— Ne isključujem mogućnost da se izginuli ranjeni i bolesni partizani. Ali vi i sami znate da nije uobičajeno da se baš na mjesto najžešćih borbi dovedu bolesni i ranjeni. Ipak, da su tu stradali, nije mi poznato.

— Uvjerit ćete se. Idemo sad na druga pitanja. Kad ste 1943. godine došli u Jugoslaviju, jeste li dobili neke upute svog pretpostavljenog, generala Liitersa?

— Molim da se u ovoj raspravi saslušaju: pukovnik Görthner, koji je u operaciji »Schwarz« imao odgovorne dužnosti, komandant artiljerijskog puka 118. divizije, major Strecker, koji je komandovao bataljonom na Ozrenu i major Höntschel, koji je također komandovao u ovom području — Höntschel je bio komandant 1. bataljona 738 puka. — Molim, isto tako, da se ovo unese u protokol procesa.

— Sve ulazi u protokol. Odgovorite na pitanje.

— Ni upute, ni naredbe u odnosu na postupak s ranjenicima i bolesnicima neprijateljske vojske nisam primio. Važili su propisi kao i na drugim frontovima.

— Jeste li govorili s Lüttersom?

— Da.

— Da li vam je on dao kakve direktive?

— Razumije se. Bio je moj direktni pretpostavljeni.

— A je li vam davao neke smjernice o postupku sa zarobljenicima, s ranjenicima, s civilnim stanovništvom...

— Nije. Ali starao sam se da se civilnom stanovništvu preko mojih liječnika pruži sva medicinska pomoć.

— General Lütters nije tako mislio. Dok ste vi još bili u Rusiji, uoči zimske operacije »Weiss«, naredio je svim potčinjenim trupama: »Nitko ne smije biti pozvan na odgovornost zbog prestrogog postupka. Tko je sudjelovao ili sudjeluje u borbi protiv zaštitnih četa... treba biti obješen ili strijeljan. Naselja... razoriti...« To su samo neki dijelovi Lüttersovog naređenja. Možda je i vama naredio nešto u tom smislu kad ste preuzeli komandu 118. divizije?

— Ne. Vjerojatno je to naređenje već bilo zastarjelo i ukinuto.

Kao po dogovoru, optuženi su gotovo istim riječima poricali ne samo sâm zločin nego i mogućnost svake pomisli da bi njemačka komanda poticala zločine. Naređenja takvog karaktera su nijekana sve dok ne bi bila javno predočena, a onda su, neporeciva, bila objašnjavana kao nešto što je diktirala viša sila, ali — nije izvršavano. To čini i Kübler; ako je njegov pretpostavljeni ostavio dokaz Jugoslavenima da je naređivao zločine u operaciji »Weiss«, a nije ga ostavio u slučaju operacije »Schwarz«, onda i samu mogućnost postojanja takvog naređenja treba poreći. Sud će tokom procesa, posrednim dokazima, utvrditi da je takvo naređenje od komande Jugoistok i komande armijskog korpusa »Kroatien« moralo postojati, a mi sada čitaocu možemo predočiti i tekst toga naređenja. Prijepis toga naređenja dobiven je od Amerikanaca; dokument je u Arhivu VII, NAV-T-501, r. 250, s. 274-283. To naređenje generala Lüttersa (19/43. str. pov.) je komandantima divizija poslano »po oficiru« 6. svibnja 1943. godine. Lütters je potčinjene obavijestio da je »neprijatelj potisnut u jugoistočnom pravcu preko Neretve« i da se »komunističke grupacije (oko 15 000 ljudi) nalaze u Hercegovini i u Crnoj Gori«. Naređeno je da se partizanske snage u roku od dvadeset dana, u dvije faze, čvrsto opkole, a zatim je predstojalo »uništenje opkoljenih neprijateljskih snaga«. U toj operaciji Kübleru je naređeno:

»118. lovačka divizija, s potčinjenom joj 4. hrvatskom lovačkom brigadom, nastupa u više kolona tako da do stizanja

na međucilj (drum Ulog — Kalinovik) pređeni teren bude sigurno očišćen. Jednu kolonu treba staviti u pokret u dolini Neretve, a jedna da prodi na cesti Sarajevo — Kalinovik. U prvom dijelu operacije najvažnije je za diviziju da jakim snagama što prije stigne u Kalinovik... Treba u tijesnoj suradnji sa SS dobrovoljačkom divizijom 'Prinz Eugen' zadobiti i zatvoriti sektor Pive do crnogorsko-hrvatske granice Borje — Gradac (15 km zapadno od Pljevalja)...«

U toj naredbi, točka 13, Kübleru se određuje:

»Trupe trebaju prema stanovništvu, koje bi se pokazalo neprijateljskim, postupati bezobzirno i brutalnom čvrstinom, treba da neprijatelju oduzmu svaku mogućnost života razaranjem napuštenih mjesta...«

Točka 14:

»Komuniste treba, ako nisu u borbi uništeni, tretirati kao uhapšeničke (ne kao ratne zarobljenike)... Četnike... treba također razoružati, ali ih tretirati kao ratne zarobljenike...«

Budući da u istrazi to naređenje nije spominjano, a ni optužnica ga nije navodila, Kübler je bio uvjeren da nitko neće otkriti njegovu laž poriče li i samu mogućnost postojanja takve zapovijedi.

— A vi sami nikad ništa slično niste naredili?

— Sačuvaj bože!

— Nikad niste zapovjedili svojim trupama da strijeljaju civile i zarobljene partizane, da spaljuju sela...

— Nikad, sigurno, takvo nešto nisam naredio.

— A kad bi se postupilo po citiranom naređenju generala Lüttersa, bi li to bio zločin po međunarodnom pravu.

— Ne znam propise međunarodnog prava ni Haške konvencije. Ali kao čovjek smatram da bi bio zločin postupiti tako s ranjenicima i civilima, kao i sa zarobljenicima.

— Kako to da stari vojnik, tako visoki komandant, sudjeluje šest godina u ratu, a ne zna odredbe međunarodnog prava o zakonima i običajima vođenja rata, da ne zna Hašku konvenciju koju je potpisala i Njemačka? Jedan od optuženih, mislim Lohr,

ovdje je izjavio da je na prvoj strani njemačke vojne knjižice otisnut izvod iz Haške konvencije.

— Samo izvodi. Ali sve odredbe Haške konvencije su mi nepoznate. Tražio sam to, ali nisam dobio.

— Kad ste tražili?

— Sad, u istražnom zatvoru.

— Zanimljivo: Haška konvencija vas zanima sada, poslije rata, a za vrijeme rata nije vas zanimala.

Čim je poveden razgovor o međunarodnom ratnom pravu, potpukovnik Ostrić je ustao. Premještao se nervozno s noge na nogu. Nikako da se »uklini« u dijalog dr Gučetić — Kübler.

— Druže predsjedniče, tražim riječ.

— Dobit ćete — i predsjednik se odmah okreće optuženom, ali Ostrić inzistira:

— Tražim da mi sad dadete riječ.

— Dobit ćete.

— Moram je sad dobiti.

Küblerov pogled je znatiželjno letio od predsjednika vijeća do tužioca; nije razumio zbog čega se prepiru. Predah mu je dobro došao da smisli odgovor:

— Sudjelovao sam i u prvom svjetskom ratu i znam kako treba postupati sa zarobljenicima i ranjenicima. Nisam učinio ni jedan prekršaj u tom pogledu. A Hašku konvenciju sam tražio da pripremim svoju obranu.

— Budući da ne znate odredbe Haške konvencije, da li je moguće da ste i vi i vaše trupe učinili mnoge prekršaje i ne znajući da kršite međunarodne propise?

— Posrijedi je nesporazum i to treba da se sada razjasni. Ovdje, u zatvoru, tražio sam Hašku konvenciju zbog toga što vjerujem da su odredbe konvencije kršene od partizana.

— Nisam vas pitao zašto vam sada treba konvencija, nego da li je moguće da ste činili prestupe i ne znajući odredbe konvencije?

— Moje su se jedinice držale haških propisa.

— Pa maloprije ste izjavili da vi osobno ne znate pravila međunarodnih konvencija o vođenju rata. Vojni tužilac nam je podnio mnogo dokumenata iz kojih bi se moglo vidjeti da se vaše

trupe nisu pridržavale uobičajenih pravila o vođenju rata. Na primjer: ubijale su civilno stanovništvo... — Tada se okrenuo Ostriću: — Ima li tužilac pitanja?

— Već ranije sam tražio riječ — natmureno je prigovorio potpukovnik Ostrić. Napušta svoj stol i ide prema Kübleru: — Rekli ste da vam je Haška konvencija nepoznata, ali njemački vojni zakonik vam je poznat... — i tužilac čita nekoliko paragrafa. Posebno naglašava: — »... Zabranjeno je ubiti ili raniti neprijatelja koji položi oružje ili iscrpi sva sredstva za obranu.«

— To ja znam. Nikad nisam naredio nešto što bi bilo suprotno tim odredbama.

Ostrić je očekivao takav odgovor. Naglo se okreće i jedan od pomoćnika mu pruža dokument:

— Sad ću vam dokazati da to što kaže nije istina. — Prilazi sasvim do Küblera. Pokazuje mu jednu zapovijed komandanta 118. divizije (fotokopija). — Pogledajte, da li je ovo vaš potpis?

I predsjednik traži:

— Pogledajte, optuženi, i odgovorite da li je to vaš potpis?

— Čini se da jest.

Publika se smije.

— Nema se tu što činiti. Jest! To je vaše naređenje od 12. svibnja 1943. godine. — Tužilac dokument pruža prevodiocu: — Izvolite mu pročitati.

Dr Gučetić traži da se zapovijed najprije pročita Kübleru, a zatim da bude prevedena... Bile su to Küblerove »Upute o vladanju trupa u operaciji«. Pod točkom 2. je odredba o zarobljenicima: »Tko je očito sudjelovao u borbi protiv Wehrmachta i bude zarobljen, bit će nakon saslušanja strijeljan. Oni koji su prebjegli, i ostali sumnjivi, koji su uhapšeni, bit će odvedeni u zarobljeničke baze uz pouzdanu stražu.«

U osmoj točki je naređenje o postupku prema stanovništvu područja na kojem je izvođena operacija »Schwarz«:

»Trupe treba da postupaju bezobzirno i s brutalnom oštrinom protiv stanovništva koje se pokaže neprijateljski raspoloženo. Trupe će neprijatelju oduzeti svaku mogućnost egzistencije razaranjem neprijateljskih naselja i zapljenom postojećih rezervi.

Važni izvori vode, zbog naše upotrebe, moraju se staviti pod stražu...«

»Komandanti su mi odgovorni« — pisao je dalje Kübler — »da se svi pripadnici divizije i 4. hrvatske lovačke brigade, a posebno oficiri, upoznaju s ovim uputama...« Naglašeno je: »Ove upute treba više puta ponoviti!«

Dr Gučetić je dokument uzeo od prevodioca i pružio ga generalu koji, smrknuta lica, gotovo očajan što je dopustio da ga ovako uhvate usred laži, dugo gleda svoju zapovijed za zločine. Da je on kao Neudholdt kolerik i glumac koji u svakoj prilici sebi dopušta naglost i komociju, daje kao Schmidhuber drznik koji i najbezočniju laž može izvaliti gledajući subesjednika u oči, da je lukav i nadasve domišljat kao prepredeni mudrac Lohr, možda bi se i u ovoj prilici snašao i naprosto izjavio: »To mi je naredeno« — iako je prije to poricao.

Ali Kübler se ne snalazi.

Dr Gučetić ga dugo pušta da se traži u svojim kaotičnim mislima, a onda ga počinje postupno cijediti:

— Priznajte autentičnost? Je li to vaše?

— Koliko mogu rasuditi, to je jedna od naredbi odjeljenja IC, a ja sam potpisao: — (U zaglavlju je naznačeno: »IC Br. B. 1418/43. Pov«. I dva puta podvučeno krajnja povjerljivost: »Geheime Reichssache«)

— Naređenje vaše divizije?

— Da.

— I vaš potpis? -

— Da.

— I čuli ste kako 118. **divizija treba postupati sa zarobljenicima!** Jeste li ili niste čuli?

— Da.

— Da li je to i u jednoj točki u skladu s onim što ste sve vrijeme rasprave ovdje izjavljivali? Rekli ste da takvo naređenje nikad niste izdali, da nikad niste naređivali ubijanje civila i da ste uvijek naređivali da se sa zarobljenicima postupa humano... Da li je to u skladu?

— Nije.

— Da li je jednom njemačkom generalu potrebno da zataji tako važan dokument i da pred sudom daje lažne izjave?

— Ne! — Küblerov glas se jedva čuje. Lohr je duboko uzdahnuo, a onda spustio glavu u dlanove s laktovima na koljenima. Fortner nešto mrzovoljno šapće Schmidhuberu.

— Zašto ste onda to činili?

— Te naredbe se nisam mogao sjetiti. Ona je mogla biti samo prijepis nekog korpusnog naređenja. Ja sam to ne bih mogao napisati.

— Pa rekli ste da vam Lüters takvo što nije naredio, a da one sijećanjske upute nisu bile na snazi.

— Pretpostavljam samo da je riječ o korpusnom naređenju, jer nisam mogao da se sjetim takve zapovijedi.

Tužilac je zadovoljan:

— Sve je tu jasno. Nije on znao da mi imamo dokument!

— Sad biste mogli razumjeti postupak vaših trupa, mogli biste shvatiti zašto su zarobljenici ubijani, civili deportirani i ubijani, a sela razarana!

— Ipak smo mi partizane zarobljavali. U Foči su saslušavani. A sada kad sam malo promislio, htio bih još jednom reći za to naređenje: mora da je to prijepis korpusnih uputa.

— Ali vaši vojnici su to izvršavali. Vaš potpis ih je obavezivao. — I dok Kübler šuteći razmišlja o težini ove Gučetićeve ocjene, predsjednik je iz hrpe papira izvukao prijepis jedne ratne depeše: — Radio-telegrafist vaše divizije, kaplar Mirko Antlej, kaže da je njegovo odjeljenje za vezu za vrijeme 5. ofenzive dobilo depešu u kojoj je naređeno da se svi partizani, muškarci, strijeljaju. Evo te depeše: »Nitko živ ne smije napustiti kotao, žene treba da se pretresu da nisu presvučeni muškarcima«. Depeša je u skladu s vašim naređenjem, od 12. svibnja. Da li su vam sad razložne optužbe vrhovnog vojnog tužioca?

— Nikada sâm, po vlastitoj inicijativi, nisam napisao takvu naredbu. To su upute štaba korpusa. Komandant divizije često ne može samostalno djelovati: naredbe više komande mora uputiti svojim potčinjenima. S pukovnikom Tribukeitom bio sam u istoj

zativorskoj ćeliji, razgovarali smo o tim stvarima, pitao sam ga sjeća li se takve naredbe i on mi je rekao da se ne sjeća.

— Nije krivično odgovoran samo onaj tko izda naredbu za zločine, nego svi koji takvu naredbu prenose i izvršavaju je. To je jasno. A sad nam recite da li su se dijelovi vaših snaga u svibnju ili lipnju nalazili na terenu općine Ćurevo, kotar Foča?

— Samo bih htio ovo razjasniti: njemački vojnik je obavezan na bezuvjetnu poslušnost pretpostavljenima...

Tužilac je opet dobacio:

— Zato bezuvjetno ubijaju, kolju i pale.

— ... a naši pretpostavljeni nisu partizane smatrali regularnom vojskom.

— Vaš glavni komandant, optuženi Lohr, dao je suprotnu izjavu.

— Koliko ja znam, partizani nisu nosili ni vojničke oznake, ni kape i, prema Haškoj konvenciji — odjednom je optuženi pokazao znanje međunarodnog ratnog prava — nisu regularna vojska nego pobunjenici.

— Gle: pa vi znate Hašku konvenciju! Zar zaista nisu nosili petokrake zvijezde?

— Djelomično.

— Uvijek su ih imali, optuženi. Uvijek i svi! A jesu li oružje krili ili su ga otvoreno nosili?

— U borbi otvoreno, inače ne.

— Operacija »Schwarz« je vođena protiv više partizanskih divizija. Vi ste morali dovući što njemačkih, što talijanskih, što ustaških, što bugarskih 120 000 vojnika da biste im se suprotstavili. A oni da kriju oružje! Ili kad nisu u borbi: da topove sakriju pod kapute? Nego: jesu li imali jedinstveno rukovodstvo?

— Nije bilo moje da ispitujem jesu li ili nisu regularna vojska. Kažem samo kako je rezonirala viša njemačka komanda.

— Ali ste u raspravi, ovdje, ustvrdili kako je s partizanima postupano kao s regularnom vojskom. Trebalo je da odmah kažete: postupali smo s njima kao s frantirerima, jer je tako Hitler naredio. Zar ne vidite da obarate čitavu konstrukciju svoje vlastite obrane?

— Uviđam kontradiktornost izjava, ali, gospodine predsjedniče, zaista vas uvjeravam da sam s partizanima postupao po najboljoj savjesti. Zarobljavao sam ih, nisam ubijao.

— Pitao sam vas za Ćurevo? — Preko Ćureva je nastupao 1. bataljon 738. puka pod komandom majora Bauera.

General se u prvi, mah ne sjeća. Tek poslije pomnog razgledanja karte kaže daje Ćurevo na pravcu nastupanja njegove divizije.

— Jesu li u svibnju i lipnju tu bile druge njemačke jedinice?

— Nije bilo razloga, bile su moje.

— Onda slušajte... — i pročitao je izvještaj NOO Ćurevo: »... Nijemci su upali na teritorij našeg mjesnog odbora i od 20. maja do 22. juna 1943. godine ubili 27 lica...«

— Shvaćate li da je to rezultat vaše zapovijedi: ubijeno je samo u jednom selu 27 civila?

— Možda su poginuli za vrijeme borbe. A tuda su, prodirući s juga u dolinu Sutjeske, prolazile i druge trupe.

Dvadesetak minuta kasnije, u 13.30, poslije odmora, Kübler je zamolio sud za »neka principijelna« pitanja:

— U veljači prošle godine oduzet mi je fascikl mrke boje. Tamo sam imao za mene neke važne dokumente. Najvažnije je jedno pismo, fotokopija pisma engleskog potpukovnika Churchilla — riječ je o Tomu Churchillu, komandantu anglo-američkih komandosa na Visu 1944. godine. — Njega su moje jedinice zarobile na Braču u travnju 1944. Kad je zamijenjen, svojevóljno mi je u pismu zahvalio na lijepom postupku prema zarobljenicima.

— Sud će nabaviti taj dokument.

— A imam prijedloge i za svjedoke...

— Predajte spisak branitelju i on će predati nama. Idemo sad dalje. Slučaj Stupni Do ...

— Znam za taj slučaj, ako mislite na mjere odmazde pukovnika Tribukeita.

— Tamo je poginuo jedan njemački vojnik. Vaš komandant puka naredio je da se strijelja 60 civila.

— Bio sam obaviješten da je strijeljana 31 osoba.

- Imamo ovdje popis: 60 osoba.
- To ne znam.
- Među ubijenima je bilo žena, pa čak i **djece mlade od dvije** godine.
- Znao sam samo za žene.
- Ali vaši su strijeljali i dva djeteta.
- Ne sjećam se.
- Da li je bio običaj da se za odmazdu strijeljaju žene i djeca?
- Ne. Ja sam za taj slučaj tek naknadno saznao... Tribukeit je pokušao da me nazove telefonski da ja odlučim treba li ili ne treba izvršiti odmazdu, ali me nije mogao naći jer sam bio na putu u Sarajevo. Tada je on samostalno odlučio da se odmazda izvrši.

Dr Gučetić je zamolio optuženog da priđe stolu sudskog vijeća: želi mu pokazati jednu od fotografija priloženih dokumentaciji tužbe: njemački vojnici nad ubijenima, među kojima je, ovaj put u prvom planu, i jedno dijete zamotano zakravljenim pelenama. Na poleđini je pisalo: Stupni Do, Goražde, 1943.

Kübler je sliku sporo uzeo, a naglo odložio.

— Vidite li: i djeca su ubijana. Zar je radi represalija bilo potrebno ubijati i djecu u pelenama?

U ovom devetodnevnom procesu nije bilo nepromišljenih pitanja, ni ispraznih pretpostavki, ali se i sud, i tužilac i obrana često vraćaju na već upitano, vrte se često u domeni iste teme (ako je uopće i bilo različitih tema!) preskaču čitava razdoblja da bi se vratili na jednu neiskazanu misao, na neku nedovoljno provjerenu činjenicu, jer naknadno priznanje, često iscijeđeno tek otkrivenim dokumentom ili svjedočenjem, iziskuje ponavljanja. Naknadno, uglavnom prešutno priznanje optuženog o istinitosti jednog dijela optužbe, mijenjalo je i rušilo, zapravo, svu dotad izgrađenu obrambenu tvrđavu optuženog.

- Dakle, je li trebalo i djecu ubijati?
- Ni u kom slučaju.
- A ubijali ste.
- Pukovnik Tribukeit...
- Jeste li smijenili ili kaznili pukovnika **Tribukeita**?

— Provedena je istraga. Utvrđeno je da je kriv kapetan Stenzel koji je proveo naredbu odmazde. Nije učinio kako mu je naredeno. Tribukeit je tražio da pokupi sumnjive, kojima je trebao suditi vojni sud, a on je izvršio odmazdu bez suđenja.

— Mjere odmazde su sve vrijeme provedene bez suđenja: redom, kako tko naiđe, starac ili dijete, žena ili djevojka...

— Postojala je jedna uputa: za provođenje odmazde bio je nadležan komandant divizije.

— Ali ovdje je nalogodavac komandant puka.

— Da.

— I nije pozvan na odgovornost, iako ubija žene i djecu. Nitko kod vas nije odgovarao za zločine.

— Komandant puka me tražio, ali nije me našao... A odmazda je izvršena drugačije nego je on naredio. Kapetan Stenzel je zbog toga premješten. — Kübler ne kaže: unapređen, a činjenica je da je Stenzel onoga ljeta dobio čin majora.

— Velika kazna: premještaj za ubijenu djecu u pelenama!

— I istraga i vojni sud protiv rukovodioca, koji bi izvršio mjere odmazde bili su od Hitlera zabranjeni.

— Što odmah ne kažete: zločin je bio sistem od Hitlera naređen? Govorite o istrazi nad počiniocima odmazde, govorite o kažnjavanju, a onda ispadne: nikome ništa, jer Hitler štiti zločince. Zato su bili i mogući onako masovni zločini.

Kübler šuti.

Lohr se vrpolji kao da bi da se javi za riječ.

Tužilac nešto žustro piše i dodaje listić jednom od pomoćnika.

Optuženog je i dalje ispitivao dr Gučetić: najprije o rasporedu 118. divizije u Crnoj Gori (u vrijeme talijanske kapitulacije) a potom o zaposjedanju položaja od Neretve do Omiša u prosincu 1943.

— Odatle su vaše jedinice izvršile ofenzivu na otoke?

— Na Božić smo zauzeli Korčulu, na Novu godinu 1944. Mljet, a onda Brač i Hvar.

— Da li vam je što poznato o zločinima jedinica na otocima?

— Ništa.

— U ožujku 1944. vaše su trupe u Pražnicama na Braču ubile

9 osoba, u Gornjem Humcu oko 20 osoba, u Pučišću deset...

— Za sve to sam saznao iz optužnice.

— A znate li za zločine izvršene prilikom vaše ofenzive na Biokovo. Na primjer, u Kozicama je strijeljano 12 civila.

— Prvi put čujem imena tih mjesta i trebao bih sekciju.

— Dobit ćete kartu u dokaznom postupku. Zna li za pljačku sela Klenak, za palež i pljačku Potklenka, Ravče, Potprologa...

— Ne mogu se izjasniti. Ne znam jesu li moje trupe tamo bile.

— Sjećate li se pohoda kombiniranih njemačkih trupa, kojima ste vi komandovali, u ožujku 1944. u Sinjskoj krajini?

— Izveo sam jedan pohod u području Sinja. Ali ne znam da li vi taj pohod poistovjećujete s onim što mi ga predbacuje optužba. Trebao bih kartu da to utvrdim.

— Imali ste pod komandom bataljon »Prinz Eugen«, divizije, bataljon 369. »vražje« divizije i jedan bataljon vaše divizije.

— Ako me sjećanje ne vara, sastav je bio malo drugačiji: iz 7. SS divizije bio je jedan bataljon, ili čak dva i dijelovi protutenkovskog odreda »Prinz Eugen«, tu je bio jedan improvizirani štab puka, zatim bataljon potpukovnika Meckelburga, pa bataljon 369. divizije... To sve pod mojom komandom, a u pothvatu su sudjelovali i neki bataljoni, desno od nas, koji nisu bili pod mojom komandom.

— Iz koje divizije?

— Držim da je to bila 264. divizija.

— Sjećate li se spaljenih sela? Koliko dugo ste bili na pohodu?

— Dva ili tri dana. Nego, zaboravih: imao sam pod komandom i bataljon 92. motoriziranog puka. Izvođenje akcije mi je naredio general Phlebs.

— Rekoste: dva-tri dana. Dovoljno vremena da na tom pohodu ubijete oko dvije tisuće ljudi?

— Bio sam taktički rukovodilac operacije i provodio sam je kako mi je to odredio komandujući general.

— A jeste li čuli za dvije tisuće žrtava?

— Ne.

— Ta to vam je moralo biti poznato. Rukovodstvo »nezavisne« Hrvatske je oko toga diglo buru. Intervenirao je i vaš

poslanik Kasche. Kad je Schmidhuber preuzeo komandu 7. SS divizije, čak su i kod njega intervenirali zbog toga zločina, jer se, navodno, radilo o nepartizanskim selima, iz kojih su ljudi mahom bili u domobranima ili ustašama.

Kübler je tada rekao nešto što se na ovom generalskom procesu čulo u više navrata: ako je bilo zločina, bili su počinjeni od ustaša, ili — drugdje — od četnika. Točno je daje na području tzv. Nezavisne države Hrvatske samo od svibnja do kolovoza 1942. godine ustaško, od Nijemaca i Talijana zaštićeno, zločinstvo uništilo oko 80000 života, ali »danak u krvi« su prvi naplatili Nijemci: »... akcija njemačkih trupa podstiče ustaše na masovne zločine...« Prve masovne represalije Nijemci su izvršili 8. i 9. svibnja 1941. godine u krajiškom selu Kijevu. Tamošnji stanovnici su bili pružili otpor ustašama, koji bježe, a onda u selo dolazi bataljon 713. posadne divizije: hapsi 450 muškaraca, djece, žena i staraca, a mnogi od njih sutradan vise obješeni u Sanskom Mostu. Odlazeći iz sela, Nijemci su selo spalili. Kad je taj zločin počinjen, Kübler je bio u Solunu. O tome bi više mogao znati Fortner, samo sud mu 1947. nije mogao pokazati dokument o represaliji, koji je tek mnogo kasnije dobiven od Amerikanaca (NAW, T-315, R-1242). A Kübler, koji je u svojoj završnoj riječi na procesu, uz teatralne geste, bahato ustvrdio — kako je sasvim uvjeren da »118. lovačka divizija nije mogla ostaviti rđav utisak u Hrvatskoj, kao što je to već rekao i general Fortner«, trebao je sudu objasniti kako je i zašto ubijeno 2000 nevinih ljudi u Cetinskoj krajini 1944. godine. Citirat ćemo ustaški izvještaj o tome zločinu: »promičbenog ravnateljstva za Dalmaciju« od 3. travnja:

»... Nisu bili ubijeni samo muškarci sposobni za oružje, nego isto tako žene, djeca i starci. Nije bio zaklan samo pojedini član obitelji, nego sva obitelj. To je najbjelodaniji dokaz da to nisu bili podhvati čišćenja, nego podhvati istrebljenja hrvatskog življa. Dieca su hitcem iz samokresa bila ustreljena u kolijevkama. Žene su bile parane, a muškarci razapinjani; čitave hrpe živih ljudi u vatru bacane. Ovakvih zvierstava i grozota ovaj svijet ne pamti, a teško će ih više ikad i zapamtiti... Kako su ova zvierstva ubijanja i klanja na narod djelovala, ne treba ni govoriti. Razočaranja koja

je ovaj narod doživio nebrojeno puta u bližoj i daljoj poviesti sada je okrunjeno ovim najnovijim sredstvima pripadnika njemačkih oružanih snaga. Ovom prigodom valja istaći da su partizani za vrijeme svog trogodišnjeg boravka u ovim selima bili čitavo vrijeme pasivni (prema stanovništvu) i da nisu ni jednog člana, a kamo li čitavu obitelj pojedinih domobrana, ustaša i legionara ubili. Njihova promičba u ovim krajevima imat će još jedan adut više...«

Specijalno ustaško izaslanstvo je odmah poslije pokolja u poharana sela Cetinske krajine poslalo fotografe »promičbenog povjerenstva«, koje je javilo da su »sva zvjerstva... snimljena isti dan« te su »negativi upućeni po vojničkom tekliću, ustaškom zastavniku Strmeckom, u Zagreb Zapovjedničtvu ustaške vojnice i ostalim vlastima.«

Dr Gučetić je iz saopćenja ustaških vlasti optuženom pročitao samo neke dijelove:

»... U selu Otok, komšiluku Miljanići — Litrići sakupili su pripadnici SS odreda 25 osoba i zatvorili ih u zajedničku kuću. Kod prozora i kod vrata postavili su strojnice, ako bi netko pokušao iskočiti, a iza toga su bacali bombe kroz male prozore u kuću i kuću zapalili. Od 25 osoba spasilo se samo troje, koji su ostali teško ranjeni, izvukavši se ispod mrtvih roditelja.

Iznakažena tijela samo su žene, djeca i dvojica staraca, dok se svi ostali pripadnici te obitelji za vojsku sposobni nalaze u hrvatskim oružanim snagama.

U komšiluku Trape zatvoreno je u jednoj kući 45 osoba i kuća je zapaljena...

U selu Cvrlje zaklano je i zapaljeno 150 osoba, i to sve rodoustaških i domobranskih obitelji. Iz ovog sela nema ni jednog među odmetnicima (partizanima)... te su ostala samo pusta garišta...

U selu Strana zapaljeno je šest osoba, a sve kuće također su samo garište...

U selu Smilčićima ubijena su četiri brata i jedno njihovo dijete. Četiri zapaljena, a četiri ranjena bačena u vatru, dok su drugu

četvoricu ubili ispred kuće... U istoj kući ubijeno je jedno dijete iz samokresa u kolijevki, i to nabojem u oko.

Ovom prigodom nije poginuo ni jedan partizanski borac.

Naknadno se saznalo za ostala zverstva... U selu Ratkovcima, što ubijeno što zaklano bilo je 77 osoba... Ni jedan iz toga sela nije bio partizan. U Krivodolu zaklano je i zapaljeno 300 osoba, u Gribišićima 10, u Šipićima 65, u Bandovki i Blaževićima 80, u Voštanima 645, a u Rudi 700. Iz posljednja dva sela koja su najviše stradala nema ni jednog partizanskog odmetnika, iako su tu odmetnici gospodarili preko dvije godine. Ovo su samo neki podaci...«

General Kübler dugo je šutio poslije prevednog izvještaja. Na pitanje da li je razumio tekst, samo je tiho izustio:

— Da! — ali već trenutak kasnije ustvrdit će da su tu sudjelovale jedinice ustaša i domobrana pod komandom generala Simića, a »od moje divizije ovdje nije bilo nijednog bataljona«: — Ja sam imao samo taktičko vodstvo po nalogu generala Phlebsa, koji mi je u pojedinostima propisao kretanje. Nisam poznavao ni trupe ni oficire. A tu su sudjelovala i jedan ili dva bataljona iz divizije koja mi nije bila potčinjena. Tek kasnije sam o tome nešto više čuo. Pojedinosti ne. General Phlebs mi je oduzeo istragu...

— Ali činjenica je da ste vi komandant operacije. I činjenica je da su zločine počinile njemačke trupe, i to trupe koje ste vi, kako rekoste, imali pod taktičkim vodstvom.

— Disciplinski mi SS jedinice nisu bile potčinjene...

Tužilac je zatražio razjašnjenje uloge trupa generala Simića. Citira zapovijed: sve snage su pod zapovjedništvom štaba 118. divizije. Odatle se vidi daje Küblerov operativni štab izradio plan operacije čišćenja Cetinske krajine.

— Gospodine tužioče, već sam rekao: imao sam samo taktičko vodstvo.

Ponavlja se, samo u detalju različito, sve ono što smo već čuli od Lohra do Küblera. Dok nema dokumenta, nema ni govora o sudioništvu u zločinu, a kad se to dokumentom dokaže, onda — priznajući zločin — ne priznaju sudioništvo, jer »kako povjerovati

da su trupe kojima sam komandovao zločinačke«, kako itko može uopće posumnjati u besprijekornost časti dugogodišnjeg oficira Wehrmachta! Kad već nema izlaza, i kad je ponos zgažen, kad je čast bačena, kad su trupe ipak — po svom vlastitom izvještaju — izvršile zločin, klale djecu, »parale žene«, palile u zapaljenim kućama staro i mlado, onda se pozivaju na bespogovornu disciplinu njemačkog vojnika, koji je »dužan da sluša svaku naredbu«, pa su se pri tome, i to je učinio upravo Kübler u završnoj riječi, pozivali i na jedan Staljinov stav (»Naređenje komandanta za podređenog je zakon«).

U zaključnom dijelu ispitivanja Kübler je govorio o svom odlasku iz Jugoslavije (12. lipnja 1944), o ratu u Poljskoj (»na Visli, južno od Varšave, kod Varke«), o odmoru kod kuće, o ponovnom dolasku na naše ratište (»Kad je komandant 1. planinske divizije južno od Beograda opkoljen i od partizanskih divizija desetkovan, trebao sam preuzeti komandu nad ostacima divizije, a onda sam komandovao korpusnom grupom u prostoru Vinkovci—Vukovar do 12. prosinca 1944«), o boravku u Mađarskoj, zatim o tome da je komandovao 1. skijaškom lovačkom divizijom uoči kapitulacije i da su ga zarobile američke trupe...

Kübler je 3. rujna 1946. godine izjavio — govoreći o sinjskoj operaciji — da mu je »bilo poznato da su SS trupe bile preoštre u postupku prema narodu«, pa da mu upravo stoga »nije bilo pravo« što mu je »u spomenutoj akciji bila potčinjena i jedna SS jedinica«. Potpukovnik Ostrić, koji je Küblera saslušavao i 3. rujna 1946, 9. veljače 1947. je htio znati:

— U čemu se sastoji oštrina toga postupka?

Kübler nije imao odgovor; šuti, zamišljen. Potpukovnik Ostrić je inzistirao:

— Ako ste to već rekli, valjda znate zašto ste rekli. Isto tako ste i za Tribukeita rekli da je njegov postupak bio preoštar...

— Trbukeit je bio mlad. — Publika se smije: uglavnom svi partizanski komandanti divizija bili su po godinama mlađi od Tribukeita. — Bio je preoštar zbog mladenačkog temperamenta ...

Potom Kübler još jednom pokušava obraniti sebe: inzistira na detaljnom opisu slučaja engleskog potpukovnika Churchilla prema kojem je »čovječno postupao, pa mi je on to priznao u pismu i pozvao me da poslije rata posjetim Englesku s mojom porodicom.«

Petodnevna rasprava je zaključena u 14 sati i 45 minuta.